

Ilija VUJAČIĆ*

POLITIKA IDENTITETA I POLITIČKE INSTITUCIJE

UVOD

Savremena društva su rasno, vjerski i etnički sve raznolikija, sve polarizovanija što se tiče ekonomskih podjela, sve isprovociranija rodnim razlikama, sve uzdrmanija vjerskim podjelama, sve suočenija sa zahtjevima seksualnih manjina i sve izazvanija političkim zahtjevima etničkih manjina. Posljedica toga je da su sve više okupirana problemima reprezentacije raznih manjina, kako političke reprezentacije (odnosno, institucionalne predstavljenosti grupa), tako i kulturne reprezentacije, to jest pitanjem kako su posebne kulturne i socijalne grupe (npr. LGBTQ populacija, osobe sa posebnim potrebama, pripadnici rasnih i nacionalnih manjina) predstavljene u literaturi, filmovima i u medijima. Kulturna reprezentacija podrazumijeva saopštavanje nečega o posebnoj grupi širem društvu, a u slučaju političke reprezentacije i predstavljanje grupa u političkim institucijama društva.

Politika identiteta je dovela do velikih filozofskih i naučnih rasprava i političkih promjena, učinivši pitanja identiteta teorijski i politički centralnim društvenim problemom na prelasku iz 20. u 21. vijek. Uporedimo li najranije tekstove posvećene identitetu i one najskorije naići ćemo na činjenicu da se skoro ništa nije promijenilo u poslednjih pola vijeka. Još davne 1978. godine je Viljem Džejms Milar Mekenzi (William James Millar Mackenzie) pisao o ispraznjenosti izraza „identitet” zbog prevelike upotrebe, što je dovelo do „vulgarizacije pojma koji je postao skoro beskoristan”¹. U osnovi isto će ponoviti dvije decenije kasnije Brubejker (Rogers Brubaker) i Kuper (Frederick Cooper) tvrdnjom da on znači previše (kada se uzme u strogom smislu), prema-

---

* Prof. dr Ilija Vujačić, Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka

¹ W. J. M. Mackenzie, *Political Identity*, Penguin Books Ltd., New York, 1978, pp. 13–14.

lo (kada se razume u slabom smislu) ili pak baš ništa (zbog svoje proste višeznačnosti). Štaviše, oni će utvrditi da su se društvene i humanističke nauke predale pred ovim pojmom.²

Politika identiteta kao grupno zasnovana politika zahtijeva predstavljajući identiteta posebnih grupa koji se temelji na rasnom, nacionalnom, socijalnom, vjerskom, lingvističkom, rodnom, seksualnom ili nekom drugom osnovu. Pripadnici grupa postavljaju zahtjeve za razumijevanje njihove posebnosti, za društveno prepoznavanje i političko priznanje njihove kulturne osobnosti. Politika identiteta podrazumijeva brojne javne politike koje su usmjerene na priznavanje i korigovanje doživljenih prošlih i sadašnjih nepravdi prema određenim društvenim grupama i na osiguranje socijalnog i političkog statusa marginalizovanim grupama. Ona je sve više dolazila do izražaja od kraja šezdesetih godina sa rastom novih društvenih pokreta: crnački, ženski, pokret za prava ljudi sa posebnim potrebama, LGBTQ grupe, etnički, odnosno, lingvistički, vjerski pokreti itd.

Važan faktor koji je doveo do teorijskih i praktično-političkih pomijernja od „politike interesa” – koja je do tada dominirala u političkoj nauci i javnim politikama – ka „politici identiteta”, jeste načelna nespremnost liberalnog univerzalizma da prihvati kulturnu diferencijaciju.³ Liberalnom individualizmu zagovornici politike razlike zamjeraju to što gledajući državu vrijednosno neutralnom i slijepom za kulturne razlike i grupna svojstva, dopušta dominaciju većinske društvene grupe. Drugačije rečeno, liberalni univerzalizam i na njemu izgrađena klasična liberalna demokratija, pojedincima pripisuju univerzalna građanska i politička prava, ali ne priznaju njihovu faktičku kulturnu različitost, koja odstupa od normativnog obrasca građanskog univerzalizma. Da bi se naglasilo da priznanje koje se ostvaruje politikom identiteta nije samo načelno prihvatanje i potvrđivanje kulturne različitosti nego podrazumijeva i niz mjera kojima se obezbjeđuje njihovo ispoljavanje, društveno i kulturno praktikovanje i političko realizovanje, to se politika identiteta često pojmovno iskazuje i kao *politika priznanja*.⁴ A kako

---

² Rogers Brubaker and Frederick Cooper, „Beyond 'Identity'”, in: *Theory and Society*, 29/2000, p. 1. (može se naći i na <http://works.bepress.com/wrb/2>).

³ San „interes” je univerzalistički, opšti pojam za razliku od „identiteta” koji je sam po sebi partikularistički. To je najčešća upotreba pojma identitet: partikularističko smaorazumijevanje nasuprot navodno univerzalističkog ličnog interesa. (Up. *ibid.*, p. 6)

⁴ Priznati znači uistinu uvažiti drugoga i druge, a ne samo načelno-identitetski ustanoviti njihovo postojanje. Politika priznanja više insistira na odnosima nego na pukom registriranju i normativnom naznačavanju činjenica.” (Rade Kalanj, „Identitet i politika identiteta (politički identitet)” u: *Hrvatski nacionalni identitet u globalizirajućem svijetu*, Centar

se sa zahtjevima za priznanjem različitih identiteta ustvari naglašavaju razlike, to se kod zagovornika politike identiteta govori i o *politici razlike*, koja počiva na reformulisanju liberalnog pojma građanstva u „grupno diferencirano građanstvo.”⁵

Pred savremena društva i političku nauku se pomjeranjem sa „politike interesa” na „politiku identiteta i priznanja” postavilo temeljno pitanje kako prilagoditi rascvale zahtjeve identiteta za priznanjem u političkoj arhitekturi savremenog društva. Naime, krajem dvadesetog vijeka jedno od centralnih problema socijalne misli postao je problem društva karakterisanog pluralnošću vrijednosti i identiteta. Mnoga društva su suočena sa zahtjevima vjerskih, lingvističkih i nacionalnih, ali i neetničkih kulturnih grupa (žene, homoseksualne, lezbejske i kvir grupe) za priznanje i zaštitu njihovih kultura, vrijednosti i identiteta. Takvi zahtjevi za priznanje su praćeni kod neetničkih kulturnih grupa zahtjevima, prije svega, za kulturnu reprezentaciju i kampanjama za pravnu zaštitu, dok su zahtjevi etničkih kulturnih grupa (vjerskih, lingvističkih i nacionalnih zajednica) prvenstveno zahtjevi za javno finansiranje manjinskih institucija, uspostavljanje institucionalnih mehanizama za uticaj na političko odlučivanje s obzirom na pitanja od posebnog značaja za manjine, pristup državnim medijima i zahtjevi za većom kulturnom, političkom i regionalnom autonomijom i političkom participacijom, pa sve do neke vrste insitucionalnog federalizovanja društva kao „zajednice zajednicâ”.

---

za demokraciju i pravo Miko Tripalo, str. 127; na <http://tripalo.hr/publikacije/hrvatski-nationalni-identitet-u-globalizirajucem-svijetu-2010/>

⁵ O tome je prva pisala Ajris Jang 1989. godine: Iris Morion Young, „Polity and Group Difference: A Critique of the Ideal of Universal Citizenship”, in: *Ethics*, Vol. 99, No. 2. (Jan., 1989), pp. 250–274 (dostupno na: <http://links.jstor.org/sici?sici=0014-1704%28198901%2999%3A-2%3C250%3APAGDAC%3E2.0.CO%3B2-L>). Ajris Jang tu razlikuje dva smisla građanstva. Pored građanstva za svakog postoji i građanstvo u smislu posjedovanja zajedničkog života sa drugima i pokazuje da jedino diferencirano građanstvo obezbjeđuje inkluziju i učestvovanje svih u punom građanstvu, koje se podrazumijeva sa konceptom građanstva za svakog. Na osnovu ovog razlikovanja ona tvrdi da uključenje i participacija svakog u javnoj raspravi i odlučivanju zahtijeva mehanizme grupe reprezentacije: „Pravim razliku između klase prava koja treba da imaju sve osobe, to jest opštih prava i klase prava koje kategorije osoba treba da imaju zahvaljujući posebnim okolnostima. To jest, razlikovanje treba da se odnosi na različite nivoe opštosti, gdje ‘posebna’ znači ‘specifična’. Nažalost, postoji sklonost da se ‘posebnim pravima’ pridaje konotacija *izuzetnosti*, to jest posebnog obilježavanja i odstupanja od norme... Međutim, cilj nije kompenzacija za nedostatke da bi se pomoglo ljudima da budu ‘normalni’, već denormalizovanje, tako da u izvjesnim kontekstima i određenim nivoima apstrakcije svako ima ‘posebna’ prava”. (N. 20, p. 269)

PLURALIZAM VRIJEDNOSTI I POLITIKA IDENTITETA: DVIJE VRSTE IDENTITETA

Pluralizam interesa je vrsta pluralizma koji proizilazi iz različitih individualnih životnih planova vođenih ličnim koncepcijama dobra. Vrijednosni pluralizam i pluralizam identiteta pak dolaze iz pluralizma čitavih načina života u kojima osnovne jedinice mogu biti grupe i zajednice sa svojim posebnim moralima i često isključivim lojalnostima. Na problem pluralizma i sukoba interesa moderno društvo je u prethodna dva vijeka odgovorilo uspostavljanjem reprezentativne liberalne demokratije. Sa pomjeranjem sa politike interesa na politiku identiteta krajem²⁰. vijeka, došlo je pak do usložnjavanja problema društvene integracije i do propitivanja samih temelja liberalne demokratije i liberalnog univerzalizma.⁶ Samo rješavanje problema pluralizma vrijednosti i pluralizma identiteta se pokazalo mnogo složenijim problemom od problema pluralizma (ekonomskih i političkih) interesa. To je zahtijevalo prestrukturiranje klasične liberalno-demokratske države i njeno institucionalno prilagođavanje zahtjevima za politizaciju i teritorijalizaciju kulturne osobnosti. Naime, za razliku od sukoba interesa koji se lakše rješavaju, zahvaljujući tome što je njihove sukobe moguće riješiti kompromisom, sukobi vrijednosti i identiteta se često postavljaju kao uzajamno neusaglasivi i nespremni na kompromise. Za razliku od liberalnih vrijednosti koje su racionalno-interesnog karaktera, identitetske vrijednosti, kao vrijednosti primordijalnog karaktera, emotivno su natopljene, te kao takve u osnovi kombativne i načelno nespremne na kompromis.⁷

U međuvremenu je politika identiteta sve više rasla po opsegu i intenzitetu. Prvo se javljaju razne mjere javnih politika koje treba da u liberalnu paradigmu unesu element iskazivanja i priznanja različitih identiteta. A politička nauka je sve više počinjala da se bavi problemom razumijevanja političkih pojava i procesa iz ugla identiteta. Razne javne politike su trebale da smire nezadovoljstvo klasičnim pristupom politici, koje je počivalo na rješavanju konflikata interesa pojedinaca, tako da je došlo do konačnog obrta od politike interesa ka politici identiteta, kao obrta od odgovora moderne ka odgovoru postmoderne demokratije, usmjerene na priznanje i političko iskazivanje grupnih

---

⁶ Srđan Vrcan, „O politici identiteta”, *Socijalna ekologija*, vol. 12, 2003, no. 1–2, str. 69–70. (dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/50966>)

⁷ Među identitetima nema interakcije jer „svaki grupni identitet teži upiti cijeli identitet svakog pojedinca (ne osjećamo se građanima ili članovima društva osim ako ne pripadamo jednoj određenoj zajednici i samo u okvirima njenih granica)”. (Furio Cerutti (ur.), *Identitet i politika*, „Politička kultura”, Zagreb, 2006, str. 50)

identiteta. Obrt je ujedno značio da se odstupilo od primarnosti politike interesa, ka primarnosti identiteta, pa se radikalno dovodi u pitanje legitimacijski temelj na interesima zasnovane moderne liberalne demokratije i legitimacijski osnov političke arhitekture traži u politici koja treba da razrješava sukobe identiteta i vrijednosti, time što će se institucionalno priznati, izraziti i afirmisati u političkom polju različiti identiteti.

Što se tiče pluralizma interesa, grupni interesi predstavljani u liberalnoj demokratiji se shvataju asocijativno, kao udruženi interesi pojedinaca u formi pluralizma interesnih grupa, koje se formiraju tako što se oni koji dijele posebne interese udružuju da bi stvorili lobi-grupu. Ove grupe se ne formiraju kroz identitet svojih članova, već prije svega kroz posebne zajedničke interese. Na tome zasnovana konvencionalna liberalna demokratija, nalaze njeni multikulturalni kritičari, ne može da se suoči sa „strukturnom marginalizacijom” karakterističnom za savremena društva.⁸

Te se društvene grupe shvataju kontraktualno kao udruženja (npr. sindikati, političke stranke, interesne grupe, lobi-grupe i druge vrste udruženja), gdje se udružuju pojedinci kao već formirane osobe uspostavljajući unutrašnja pravila ponašanja. Za razliku od toga, agregatna „grupnost” ili grupni identitet polazi od ukorijenjenosti i proizilazi iz utopljenosti pojedinaca u grupu, kao njenih članova, koji to ne postaje svojom voljom, već ih grupa konstituiše, za razliku od udruženja koja konstituišu pojedinci. Pojedinaac ovdje „pripada” grupi koja ima svoje norme, stereotipe, predrasude, iskustva u odnosu na koje se formira i lični identitet članova.⁹

Ukoliko sada ostavimo po strani interesno formirane grupe i slijedeći politiku identiteta se koncentrišemo na identitetske grupe, stvar stoji drugačije, s obzirom na to da se identitetski zahtjevi grupa razlikuju od djelovanja interesno formiranih grupa, pa zahtijevaju i drugačiji odnos prema njima.

Dvije su vrste grupnih identiteta koji se javljaju sa zahtjevom za priznanje: neetnički i etnički identiteti. Jedna vrsta grupnih identiteta, neetnički kulturni identiteti, oni su identiteti koji su vezani za pripadnost grupi na osnovu slo-

---

⁸ Iris Marion Young, *Justice and the Politics of Difference*, Princeton University Press, Princeton, pp. 40–42.

⁹ O tome up. Young, navedeni članak, pp. 259–260, što je šire elaborirala u godinu dana kasnije objavljenoj knjizi *Justice and the Politics of Difference*, pp. 42–48. Ipak ova podjela je uslovna jer je sama grupa složeni pojam s obzirom na to da iako postoje grupe koje su netolerantne prema individualnoj slobodi izlaska iz grupe (neke vjerske zajednice npr.) promjena grupe je takođe činjenica (heteroseksualac može da pređe iz heteroseksualne u homoseksualnu grupu, a da ne govorimo o promjeni pola, itd.). Isto kao i što postoje grupe u koje se ulazi samim činom rođenja ili starenja ili gubitkom neke fizičke sposobnosti.

bodnog individualnog izbora, koji podrazumijevaju i mogućnost javnog neslaganja i izlaska iz grupe, na isti način kao kod asocijativnih interesnih grupa. Tu je riječ o primjeni osnovnih liberalnih načela individualnih prava na prava grupa, kao što su na primjer žene i LGBTQ populacija. To, naravno, podrazumijeva da djelovanje ovih grupa ne ugrožava ista prava drugih grupa. Ove grupe nemaju pretenziju na stvaranje sopstvene političke zajednice, na teritorijalizovanje svojih prava ili pak na samoupravu i autonomne javne institucije, kao što je slučaj kod etničkih kulturnih grupa. U tom smislu one su bliže klasičnim ekonomskim interesnim grupama (radnici, preduzetnici, penzioneri) nego etničkim grupama. Ali za razliku od klasičnih ekonomskih grupa, koje se bore za unapređenje svog ekonomskog položaja, ove grupe zahtijevaju pravo na razlikovanje i na priznanje njihovog identiteta kao jednako važnog kao i identiteta dominantne društvene grupe. One se bore, kao što je slučaj kod liberalnog feminizma, za politička prava i proporcionalno predstavljanje, ali i za promjenu strukture patrijarhata; u slučaju rasnih grupa za afirmativnu akciju da potprivilegovana grupa bude prihvaćena i priznata i da joj se obezbijedi jednakost prilika, recimo kvota sistemom u pristupu visokom obrazovanju; u slučaju LGBTQ grupa zahtjevima za priznanjem, kulturnim predstavljanjem, pravima za javno iskazivanje svog identiteta, kao i zahtjevima za sprečavanje diskriminacije pri zapošljavanju i drugih oblika diskriminacije, zahtjevima za regulisanje istopolnih partnerstava, zakonsko priznavanje procesa promjene pola, osiguravanje slobode okupljanja LGBTQ populacije itd.; a kod grupa sa posebnim potrebama za zahtjevima za obezbjeđenje jednakih uslova za korišćenje javnih dobara (oboreni trotoari npr.). Ova vrsta identiteta smjera na institucionalno priznavanje razlikovanja i posebnosti svoje kulture i identiteta u odnosu na društveno dominantnu grupu. Rudimentarni zahtjev u tim slučajevima je insitucionalno priznanje osobenosti i prava na razlikovanje: odnosno javno iskazivanje, priznanje prava na društvenu i kulturnu „normalnost” (recimo u slučaju LGBTQ populacije)¹⁰ i insitucionalne garancije za nesmetano iskazivanje sopstvenog identiteta i ukidanje diskriminacije po tom osnovu,

---

¹⁰ O odnosu „normalnosti” i „devijantnosti” opet Jangova: „Naime, pravo je slijepo za grupe razlike, ali društvo nije i neke grupe su označene kao ‘devijantne’ u odnosu na ‘normalnost’ dominantne grupe” (Iris Marion Young, nav. članak, p. 263). I dalje: „U svakodnevnom odnosima, predstavama i procesima odlučivanja i dalje se prave pretpostavke o ženama, crncima, latinoamerikancima, homoseksualcima, lezbejkama, starim ljudima i drugim obilježenim grupama, koje nastavljaju da opravdavaju izuzeća, izbjegavanja, paternalizam i autoritarni tretman. Nastavljena rasistička, seksistička, homofobična ponašanja i ustanove, diskriminativna ponašanja prema starima i invalidima tvore posebne okolnosti za ove grupe, obično ih ometajući u njihovim prilikama da razviju svoje sposobnosti” (*ibid.*, p. 268).

bilo da je riječ o društvenoj osudi, predrasudnom i stereotipnom „obilježavanju” ili pak diskriminaciji pri zapošljavanju. Ovakava politika identiteta ne izlazi izvan okvira liberalnog univerzalizma, jer se zahtjevi svode na dosljednu primjenu univerzalnih ljudskih i političkih prava na pripadnike ovih grupa-cija, korigovane specijalnim pravima.

Za razliku od ove vrste grupnih identiteta i njima zahtijevane politike identiteta, drugi vid politike identiteta je vezan za etničke kulturne grupe (nacionalne, vjerske, lingvističke) sa zahtjevima za odbranu i podršku njihovim kulturama, za učešće u vlasti, za regionalnu samoupravu, pa i pretenzijama za izgradnju sopstvene političke zajednice, kada institucionalno priznanje njihovog prava na razlikovanje i prava posebnosti vrhuni u oblikovanju sopstvene države pod uvjerenjem da se distinktna kultura ne može razvijati bez zaštite sopstvene države. U ovom slučaju možemo govoriti o etničkoj politici identiteta.

Razlika između ove dvije vrste identiteta je u tome što se u prvoj vrsti (netnički kulturni identiteti) priznanje, održanje i reprodukcija, promocija i realizovanje osobnosti i identiteta i kulturne različitosti demokratski institucionalno priznaje i dalje ostavlja samostalnom razvoju i prakticiranju prema ličnim odlukama i izboru, uz uslov da ne narušava prava pojedinaca unutar grupe na javno neslaganje i slobodan izlazak iz grupe i ne dopušta narušavanje prava drugih na razlikovanje. U tom slučaju se promocija i zaštita identiteta i kulturne različitosti ostvaruje kroz institucionalno priznanje obezbjeđujući isti tretman i jednaka prava za samoostvarenje u okviru liberalno-demokratske institucionalizacije, koja počiva na liberalnoj razdvojenosti politike i kulture. Dakle, ovdje se zadržava liberalna paradigma modifikovana opštim priznanjem prava na ispoljavanje, korigovana raznim dodatnim mjerama afirmativne akcije, kvota sistema i političke reprezentacije.

U drugom slučaju, kod etničkih identiteta, stvar je malo složenija jer ovde postoje različiti zahtevi i različita politika identiteta s obzirom na različita diferencirna prava, pa su određena specijalna ili posebna prava zadovoljiva unutar liberalne reprezentativne demokratije, zahtijevajući samo njeno korigovanje i institucionalno dizajniranje (tamo gdje se grupna prava prakticiraju individualno i tako u suštini kao individualna prava), dok druga, koja se grupno upražnjavaju (npr. prava na samoupravu) podrazumijevaju znatniju strukturnu promjenu reprezentacije, mada i dalje ostaju u okvirima liberalne reprezentativne demokratije. Ovdje politika identiteta zahtijeva prestrukturiranje klasične liberalno-demokratske države i njeno institucionalno redizajniranje sa zahtjevom za politizaciju kulture, pa i teritorijalizaciju kulturne osobnosti. Riječ je o politizaciji kulture i kulturnih različitosti, tako da one po-

staju stvar države i državne politike. Ovu drugu vrstu identiteta i grupno diferenciranih prava,¹¹ smatra se da posjeduju grupe kao grupe, prije nego njihovi pripadnici izolovano, i ova se prava zovu u pravom smislu riječi grupnim pravima, kao u slučaju domorodačkih stanovnika ili nacionalnih manjina, koji zahtijevaju pravo na samoodređenje.

Ovdje stavljam po strani prvu vrstu identiteta, odnosno grupni neetnički identitet postmodernih grupa (LGBT, žena, itd.) s obzirom na to da se njihova prava ne konzumiraju niti se ovi identiteti iscrpljuju grupno, već počivaju na individualnim pravima, za razliku od etničkih identiteta koji potencijalno guše individualni identitet. Pošto se izrazi „multikulturalizam” i „politike identiteta” koriste kao „kišobran pojmovi,” koji pokrivaju moralne i političke zahtjeve obje vrste identiteta i, kako je pokazano, dvaju strukturno različitih identiteta potprivilegovanih grupa, neetničkih (kao što su žene, LGBT-Q populacija, stare osobe i osobe sa invaliditetom sa različitim zahtjevima i specijalnim pravima), ali i etničkih (lingvističkih, nacionalnih, vjerskih) grupa, nadalje ćemo te izraze koristiti samo za etničke identitete u smislu etničkog multikulturalizma i etničke politike identiteta. Razlog za to leži u različitom statusu ovih dviju vrsta grupnih identiteta.

PLURALIZAM ETNIČKIH IDENTITETA I NJEGOVA POLITIČKA INSTITUCIONALIZACIJA

Etnički multikulturalizam i etničke politike identiteta uglavnom barataju grupno diferenciranim pravima, smatrajući da se sva grupna prava konzumiraju grupno, ali je to sporno s obzirom na to da se neka prava konzumiraju individualno iako su grupna (kao što su identitetska i reprezentaciona prava¹²), dok se druga konzumiraju kolektivno (kao što su prava na samoupra-

---

¹¹ Oslanjajući se na pojam grupno diferenciranog građanstva, izraz grupno diferencirana prava je skovao Kimlika u: Will Kymlicka, *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*, Oxford University Press, 1995. (naš prevod: Vil Kimlika, *Multikulturalno građanstvo: liberalna teorija manjinskih prava*, preveo Vladimir Gvozden, Centar za multikulturnost, Novi Sad, 2002.

¹² Ova prava se ne dodeljuju samo etničkim grupama nego i drugim kulturnim grupama. Takva su, recimo, reprezentaciona prava žena na određenu zastupljenost u političkim partijama, parlamentu i javnim službama – koja se kreće od 30% (što se smatra kritičnom masom koja može nešto da promijeni u pogledu diskriminacije žena) do 50% učešća žena. Međutim, ne smatraju se ova prava žena na reprezentaciju grupnim, nego individualnim pravima. Upr. npr. ubjedljivu argumentaciju Eni Filips sa feminističkog stanovišta, koja upravo ova reprezentaciona prava žena s pravom posmatra kao individualna prava:

vu).¹³ S obzirom na to, može se govoriti o dvije vrste grupno diferenciranih prava i zahtjeva. Neka grupno diferencirana prava, dakle, posjeduju i koriste pripadnici manjinskih etničkih grupa kao pojedinci koji stiču izuzeća od opštih zakona na osnovu njihovih vjerskih uvjerenja (recimo određeni *dress code* u pogledu oblačenja kao što su burke muslimanki ili turbani Sika), ili pojedinci koji zahtijevaju jezičko prilagođavanje u školama ili pri glasanju, ili pojedinci koji dobijaju preferencijalni tretman ili su korisnici afirmativne akcije i kvotnih sistema. Druga su pak prava na samoupravu koja se proklamuju kao kolektivna prava „naroda” ili „nacija” na upravljanje sobom i kao takva se mogu konzumirati samo grupno.¹⁴

Nas ovdje, međutim, prvenstveno zanima status ovih prava s obzirom na to koje i kakve institucionalne promjene povlači njihovo priznanje u pogledu prilagođavanja političkih institucija. Razmotrimo sada tri vrste grupnih prava s obzirom na promjene koje zahtijevaju u pogledu modifikovanja klasične liberalne demokratije. Način i stepen prilagođavanja političke arhitektonike države etničkim kulturnim razlikama zavisi od statusa ovih posebnih grupnih prava. Naime, što se tiče identitetskih prava ona ne zahtijevaju nikakvu posebnu modifikaciju političkih institucija, osim pukog priznanja prava na razlikovanje kao specijalnog prava pojedinaca pripadnika određenih kulturno-etničkih grupa, što ne znači da ne izazivaju sporove i sukobe. Reprezentativna prava već podrazumijevaju različite modifikacije ili dopune liberalne reprezentacije, s obzirom na to da pored klasičnog principa – jedan čovjek jedan glas, ona podrazumijevaju i razne vrste korekcija da se spriječi majoriza-

---

Anne Phillips, *Multiculturalism without Culture*, Princeton University Press, Princeton and Oxford, 2007, pp. 167–168.

¹³ Ovdje koristimo već standardnu podjelu na identitetska, reprezentativna i prava na samoupravu. Što se tiče prve grupe prava koja izražavaju kulturno-etnički identitet, ona podrazumijevaju prije svega tzv. identitetska odnosno identifikativna prava (jezička, vjerska, nacionalna), kao i prava na finansijsku podršku i pravnu zaštitu kulturnih praksi etničkih grupa. Drugu vrstu predstavljaju reprezentativna prava (garantovani broj mjesta za kulturne manjine u predstavničkim organima i javnim službama i druga). Treća su prava na samoupravu (različiti oblici prenošenja ovlaštenja sa centralnog nivoa vlasti na manjinske zajednice, uključujući različite vrste političke autonomije i teritorijalne jurisdikcije). Ovakva klasifikacija se može naći kod Kimlike, s tim što umjesto o identitetskim on govori o političkim pravima. Up. Vil Kimlika, nav. djelo, str. 46–54

¹⁴ O razlici između grupno diferenciranih i kolektivnih prava, sadržanoj, pored opsega pojma (kolektivna su i sindikalna, korporativna itd.) i u razlici u njihovom upražnjavanju s obzirom da se kolektivna prava upražnjavaju kolektivno dok se diferencirana prava uglavnom upražnjavaju individualno, što ih i čini kompatibilnima sa individualističkom liberalnom teorijom prava, up. *ibid.*, poglavlje 3, str. 55–76.

cija i da različite manjinske grupe dobiju udio u odlučivanju preko izbornog cenzusa i kvota sistema. Prava na samoupravu, međutim, zahtijevaju znatniju redifiniciju klasične reprezentativne demokratije i razne vrste federalnih i kvazifederalnih aranžmana.

Liberalni univerzalizam, sa svim njegovim pravnim i političkim izumima: vladavina prava i konstitucionalizam, neutralna država, reprezentativna demokratija, razne vrste disperzije vlasti, decentralizacije, federalne, regionalne i lokalne autonomije itd., pokušao je da odgovori na ovaj pluralizam etničkih identiteta na liberalan način.

Jedan odgovor je onaj koji su politička teorija i društva pružili u drugoj polovini 20. vijeka preoblikovanjem majoritarne reprezentativne demokratije u neki oblik konsocijativne demokratije. U institucionalnom smislu to je značilo stvaranje institucija koje će rješavati pitanje vjerskih, lingvističkih i nacionalnih podjela na jedan stabilizovan način posmatranjem etničkih grupa kao distinktnih društava. Rješenje je nalaženo u različitim vrstama federalnih i kvazifederalnih aranžmana koji su služili podjeli i disperziji vlasti, prenošenjem velikog dijela odlučivanja i moći regionima, ili se pribjegavalo konsocijativnim aranžmanima podjele vlasti između različitih grupa.¹⁵ Time se nastojao korigovati vestminsterski model većinske demokratije kroz koalicije etničkih (vjerskih, lingvističkih i nacionalnih) političkih partija i sa raspodjelom resursa njihovom distribucijom između grupa, odnosno zajednica, u proporciji sa njihovim udjelom u ukupnom stanovništvu, uključujući finansiranje kultura, uspostavljanje konsultativnih savjeta, kao i primjenom principa proporcionalnosti kod zapošljavanja u javnom sektoru, kroz preferencijalne tretmane, i u raspodjeli državnih stanova i obrazovanja.

Tako se na mehanizme učestvovanja u vlasti dodalo parcelisanje resursa između zajednica, što je sve ležalo na pregovorima elita. Ovo je i glavna zamjerka konsocijativnoj demokratiji, koja previše počiva na ulozi elita, jer su predstavnici zajednica oni koji se sastaju i pregovaraju da bi podijelili resurse i moć između sebe. Ako ostavimo po strani ovu vrstu otuđivanja moći zajednica u uske krugove elita (kao poseban problem demokratije uopšte), ostaje (za našu temu) temeljniji problem to što ovakav sistem zaleđuje odnose iz-

---

¹⁵ O konsocijativnoj ili konsenzualnoj demokratiji kao vidu nevećinske demokratije je pisao Lajphart u: Arendt Lijphart, *The Politics of Accommodation: Pluralism and Democracy in the Netherlands*, University of California Press, Berklay, a potom posebno u: Arend Lajphard, *Democracy in Plural Societies, A Comparative Exploration*, Yale University Press, New Haven, 1977.

među zajednica, stvara podsticaje za dodatno zatvaranje zajednica i gura pojedince da se još više zbijaju unutar svojih zajednica i identifikuju sa njima.¹⁶

Jasno je da većinski princip nije adekvatan za pitanja rasne, etničke, religijske ili lingvističke prirode. Ovo je glavno opravdanje za aranžmane konsocijacijske podjele i disperzije vlasti i široko je prihvaćeno u demokratskoj teoriji kao jedno ograničenje većinskog pravila. Uviđanje da zakoni i javne politike koji uživaju podršku većine mogu reflektovati i često lako reflektuju kulturnu pristrasnost, bio je prvi korak ka formulisanju multikulturnih politika identiteta.¹⁷

Kimlika je dobro uvidio razliku u konsekvencama ovih prava na društveno i političko jedinstvo: „Dok polietnička i reprezentaciona prava mogu podsticati društvenu integraciju i političko jedinstvo, prava na samoupravu predstavljaju ozbiljniji izazov integrativnoj funkciji građanstva”.¹⁸ Za razliku od prvih, koja izražavaju nastojanje tražioca za tim pravima za većim *uključenjem* u zajednicu, „zahtevi za samoupravom odražavaju, međutim, želju za *slabljenjem veza* sa širom političkom zajednicom i istinski osporavaju njen autoritet i stalnost.”¹⁹ Ovo je veoma složen problem jer odbijanje zahtjeva za samoupravu može dovesti do većeg problema po društveno jedinstvo, kao što i institucionalizacija samouprave (pogotovo kada je riječ o teritorijalnim autonomijama) za nacionalne manjine može, takođe, da vodi dezintegraciji jer pogoduje izolaciji i secesionizmu i tako uzajamnom otuđenju etničkih grupa, pa i ispražnjenosti ili nepostojanju zajedničkog identiteta i lojalnosti prema političkoj zajednici.

Za razliku od polietničkih i reprezentativnih prava koja možemo smatrati integrativnim, jer pospešuju integraciju društva kao cjeline, s obzirom na to da omogućavaju manjinama da odlučuju u centralnim organima vlasti i da štite i unapređuju svoj grupni kulturni identitet, pa time podstiču njihovu lojalnost zajednici kao cjelini, prava na samoupravu mogu odigrati dezintegrativnu ulogu, time što će podsticati manjine da se osjećaju i da djeluju separatno kao odvojeni entiteti, postavljajući zahtjeve za širenjem polja svoje samou-

---

¹⁶ Tako je ovakva konsocijativna podjela moći i resursa dovela do razumijevanja politike identiteta kao pukog sistema pregovaranja zajednica ili grupa, odnosno njihovih elita. Za standardnu feminističku kritiku ovog promovisanja multikulturalizma kao akomodacije ili pregovaranja kultura ili zajednica, kao kritiku akomodiranja interesa starijih muškaraca koji sebe lažno predstavljaju kao glas grupe, up. Anne Phillips, nav. djelo, p. 163–164.

¹⁷ *Ibid.*, p. 166.

¹⁸ Vil Kimlika, navedeno djelo, str. 211.

¹⁹ *Ibid.*, (podvukao I. V.)

prave i tako se ispostavljajući kao „zajednica u zajednici”. Prava na samoupravu mogu, ako su prekomjerna, ohrabrivati manjinske grupe da sebe posmatraju kao izolovane entitete kojima je inherentno pravo da u potpunosti upravljaju same sobom, što može postati izvoršte zahtjeva da se sve veći broj funkcija šire države prenosi na nivo manjinskih zajednica, čime se one sve više postavljaju kao „države u državi”, kao u sebe zatvoreni, samodovoljni entiteti, koji, kao takvi, mogu ugrožavati osnovne slobode u modernim društvima: slobodu kretanja ljudi, roba, kapitala i usluga. U krajnjoj liniji, te tendencije mogu dovesti i do secesije tih manjinskih grupa. Drugim riječima, ekspanzija te vrste manjinskih prava može dovesti u pitanje i minimum pravopolitičkog identiteta zajedničke države. Kada se pravima na samoupravu uspostave zajednice sa svojim istorijskim i kulturnim pravima, teritorijama i ovlaštenjima, što ih čini posebnim, ne samo kulturnim nego i političkim zajednicama, onda se one vide i samorazumijevaju kao osnovne i primarne zajednice, a šira zajednica kao izvedena i sekundarna. Politički mehanizmi odlučivanja tada mogu biti dovedeni do apsurdna, kada ovakve mini etničke zajednice dobijaju prava veta i tako mogu da blokiraju odlučivanje u široj zajednici, pa i da je ucjenjuju. Konačno, ovo može pogodovati separatizmu i secesiji. Stvar je, naravno, rasprave gdje se nalazi „obrotna tačka” u kojoj manjinska prava prestaju predstavljati integrativni faktor i počinju igrati dezintegrativnu ulogu, vodeći slabljenju i razbijanju zajedničke države.

Pitanje je, dakle, kako multikulturalna društva mogu da prerastu u multikulturalne političke zajednice, a da se ne ugrozi njihov opstanak? Važno je istaći da pored političkog priznanja različitosti treba istu važnost posvetiti i očuvanju i slobodnom razvijanju jedinstva. Politika identiteta možda je dobrodošla ukazivanjem na ograničenja društvenih predrasuda i socijalnih isključivanja, ali postoji i rizik da se multikulturalizam svede na „višekulturalizam” ili „segregativni multikulturalizam,” neku vrstu uzajamno uporedo postojećih različitih kultura, bez uzajamnog dodira i ikakvog društvenog cimenta i zajedništva. Segregativni multikulturalizam je takav vid multikulturalizma koji dalje održava etničku distancu, bez ostvarivanja veće integracije.²⁰ To je takav vid multikulturalizma koji ne uspostavlja mostove i saradnju među etno-

---

²⁰ O segregativnom multikulturalizmu u Srbiji i regionu je posebno pisao Goran Bašić. Up. Goran Bašić, „Prava nacionalnih manjina u Srbiji u procesu razvoja prekogranične i regionalne saradnje u jugoistočnoj Evropi”, u: *Regionalizam – novi društveni okvir* (prir. dr Jovan Živković, Hanns Seidel Stiftung, Center for Regional Policy, Niš, 2007, (dostupno i na sajtu: <http://www.raris.org/download/regionalizacija/Regionalizam%20-%20novi%20društveni%20okvir.pdf>);

kulturnim grupama i koji se na kraju svodi na neku vrstu prećutnog sporazuma etničkih manjina i etničke većine o uzajamnom podnošenju, uspostavljaajući sistem paralelnih i zatvorenih etničkih politika etnokulturnih zajednica, slabeći ionako krhke socijalne veze etničkih grupa. Time se pre naglašavaju etnokulturne razlike i stvaraju „paralelne kulture,” getoiziranih manjina u usko definisanim prostorima samodovoljnosti i samoizolacije. A tamo gdje se integracija zasniva na segregativnom multikulturalizmu nužno dolazi do dodatnog etnificiranja ne samo političkog nego i ustavnog prostora, koji onda pod pritiskom pluralizma identiteta vodi stalnom preispitivanju osnovnih temelja zajednice.

RADIKALNI MULTIKULTURALIZAM I KORPORATIVNO PREDSTAVLJANJE

Drugi odgovor je odgovor radikalnog multikulturalizma, postliberalizma, kulturnog pluralizma i komunitarizma, koji predstavlja principijelno opasnost po liberalnu konstrukciju države uopšte. Naime, ako bi se slijedio obrazac komunitarne i postliberalne doktrine, on bi navodio na sasvim drugačiju pravnu i političku strukturu od one koja dominira u modernom društvu. Komunitarna, radikalno-multikulturalna i postliberalna doktrina nude odgovor u vidu pluralizma pravnih i političkih poredaka unutar jedne multietničke države.²¹

To je odgovor koji se poziva na srednjovjekovni multikulturalizam Otomanskog carstva i njega nudi kao uzor za savremeni multikulturalizam. Ra-

---

kao i Goran Bašić, Katarina Crnjanski, *Politička Participacija i kulturna autonomija nacionalnih manjina u Srbiji*, Friedrich Ebert Stiftung i Centar za istraživanje etniciteta, Beograd, 2006, str. 164–169.

²¹ Najesplotniji u tom smislu je Džon Gej: „U političkim miljeima u kojima postoji raznovrsnost kulturnih tradicija i identiteta, kakvi se mogu naći na najvećem delu današnjeg sveta, institucionalne forme koje su najprimerenije onome što se može označiti kao *modus vivendi* nisu individualističke institucije liberalnog društva već pre one političkog i pravnog pluralizma u kojima fundamentalne jedinice nisu pojedinci, već zajednice.” (John Gray, *Enlightenment's wake. Politics and culture at the close of the modern age*, Routledge, London and New York, 1996, p. 136). O tome šire up. moju kritiku postliberalnog i komunitarnog pristupa problemu političkog predstavljanja u: Ilija Vujačić, *Politička teorija: studije – portreti – rasprave*, FPN i Čigoja štampa, Beograd, 2002. (tekst: „Opšte dobro, vladavina prava i neutralna država”), str. 282–288. Za izvrsnu kritiku Grejevog pluralizma tipa „jedna zemlja više sistema” up. Slobodan Divjak, *Problem identiteta: kulturno, etničko, nacionalno i individualno*, Službeni glasnik, Beograd, 2006, str. 13–14. i 25–27. i dalje.

di se o tzv. millet sistemu.²² U Otomanskoj imperiji su nemuslimanske vjerske manjine, hrišćani i Jevreji, imali kulturnu autonomiju i pravo na samoupravu – slobodu vjeroispovjesti, pravnu i pravosudnu autonomiju i regulisanje porodičnih odnosa u skladu sa kulturnim, vjerskim i pravnim tradicijama, kao i pravo da školuju djecu u svojim školama. Izvan toga su imali niz ograničenja (zabranu sklapanja braka sa muslimanima, prozelitizam i izgradnju novih crkava). Ova kulturna autonomija u smislu njegovanja svojih običaja, vjerskih obreda, drugim riječima sloboda izražavanja i praktikovanja kulturno-vjerskog identiteta, bila je praćena i autonomnim pravosudnim sistemom i sistemom upravljanja u kome je vjerski vođa imao *plenitudo potestatis*. Pravne i političke institucije mileta su bile izraz različitih kulturno-vjerskih identiteta, običaja i tradicija, ali je ta autonomija bila zagarantovana unutar odnosne zajednice, gdje su ova grupna identitetska prava tvorila u osnovi zasebne zajednice, koje su sve bile pod vrhovnom vlašću sultana.

Za razliku od današnjeg radikalnomultikulturalnog pluralizma sistem Otomanske imperije je ovu kulturnu autonomiju davao u zamjenu za lojalnost carstvu uz striktno poštovanje određenih obaveza (prije svega poreza) prema muslimanskoj vlasti, čime je bila zagarantovana institucionalna zaštita njihovog identiteta i tako ostvarena vjerska tolerancija u multikulturalnom, multinacionalnom i multireligijskom carstvu.²³ Autoritet i nadležnost ovih zajednica se okončavala na njihovim granicama, podrazumijevajući i personalnu autonomiju, ali ovaj pluralizam nije bio institucionalno podignut na nivo carstva koje je predstavljalo u političkom, finansijskom i vojnom smislu jedinstvenu i monolitnu monarhijsku strukturu i hijerarhiju. Za razliku od toga, današnji radikalni multikulturalizam ide mnogo dalje, institucionalizujući grupne identitete na nivou političke zajednice kao cjeline u nekoj vrsti pravno-političkog pluralizma poredaka, gdje se zajedničko odlučivanje i upravljanje svodi na korporativno predstavljanje zajednica i na pregovaranja i pogađanja predstavnika zajednica na nivou „zajedničke države”, čime se ona stalno iznova „definiše” u neposrednoj komunikaciji elita. Tako je segregativni

²² Od turske riječi „millet” u značenju „narod”, shvaćen kao vjerska zajednica.

²³ Pri tome treba imati u vidu da vjerska tolerancija millet sistema nije imala karakter modernog liberalnog pojma tolerancije koji podrazumijeva ličnu autonomiju, to jest slobodu pojedinca da sam bira svoj vjerski i kulturni identitet, da mijenja ukoliko to želi, prevrednuje i odbacuje svoje vjerske poglede, jer je svaka zajednica zabranjivala i strogo kažnjavala svako odstupanje od kulturnog i vjerskog identiteta grupe i njihovih tradicionalnih praksi. To ujedno znači da privatna sfera nije bila odvojena od javne, jer je kulturni, vjerski, lingvistički i etnički identitet bio politički institucionalizovan, rječju radilo se o supstantivnom tipu društvene integracije.

multikulturalizam došao do punog izražaja zatvaranjem grupa unutar sebe i institucionalnim garantovanjem odsustva bilo kakve komunikacije među njima (milet sistem) osim puke pregovaračke komunikacije predstavnika zajednica u zajedničkim korporativnim organima vlasti. Drugačije rečeno, za razliku od otomanskog milet sistema koji je uspostavljao samo vjersku toleranciju, moderni radikalni multikulturalizam ide dosljednije u pravcu stvaranja distinktnih zajednica i neke vrste korporativne strukture upravljanja sa distinktnim pravno-političkim porecima. Pri tome, u oba slučaja, individualna prava i identitet pripadnika grupa su potisnuti u ime grupnih prava i identiteta, pa se uspostavlja primat grupnih nad individualnim pravima, sa grupama kao izvornim nosiocima prava.

Slijeđenje postliberalnih, komunitarnih i radikalno-multikulturnih prijedloga bi zahtijevalo neku vrstu „refeudalizacije” društva i potpunu redefiniciju koncepta integracije od modernog tipa formalno-pravne na predmoderni tip supstantivne odnosno moralne integracije.²⁴ To bi podrazumijevalo modifikovanje reprezentativne države u tolikoj meri da se princip političke reprezentacije zamijeni nekom vrstom novog korporativizma, gdje će grupni identiteti („zajednice” sa svojom običajnošću i moralnošću) postati određujući faktor i osnovni kriterijum reprezentacije. To bi značilo vraćanje na predmoderne načine integracije, kretanje u obrnutom pravcu od pravca konstituisanja moderne države.²⁵ Dok je njen pravac išao putem apstrahovanja, neutralizovanja, nepriviligovanja, sada bi proces išao obrnutim putem – država bi sve više činila javnom sferom takve odlike kao što su vjerska, nacionalna i etnička pripadnost, gdje bi organska svojstva dobijala karakter politički relevantnih razlika.

„Korporativni multikulturalizam”, koji podrazumijeva da se različitim etničkim zajednicama daju različita prava, vodi odstupanju od liberalnog pluralističkog društva, odstupanju koje nadilazi granice kultura i kreće se ka korporativnom pluralizmu koji nalikuje na srednjovjekovno zapadnoevropsko

---

²⁴ O dva tipa integracije up. moj tekst, „Politika identiteta, multikulturalizam i manjinska prava”, u: *Međunarodne studije*, god. 10, br. 3–4/2010, str. 11–14.

²⁵ To bi nalikovalo srednjovjekovnom zapadnoevropskom korporativizmu u nekoj vrsti korporativne povezanosti zajednica kvazifederalne strukture srednjovjekovnih evropskih monarhija, u kojima su staleži u vidu vazalnih vojvodstava, grofovija, principata, baronata i slobodnih gradova predstavljali relativno autonomne zajednice sa sopstvenom vlašću, vojskom, finansijama, pa i sa autonomnim pravnim sistemom (na različitim teritorijama su važili različiti pravni sistemi, od germanskog i angloskasonskog do rimskog prava), koji su sa svojim sizerenom pregovarali i tako učestvovali u donošenju odluka na nivou cjelokupne „zajednice”, koja bi opet ulazila u isti odnos sa nominalnim vladarem Svetog rimskog carstva u nekoj vrsti srednjovjekovnog konstitucionalizma.

korporativno ustrojstvo Svetog rimskog carstva ili *Respublicae Christianae*, kao „zajednice zajednicâ” i neku vrstu stabilizovanja monokulturnih, uzajamno nakostriješenih partikulariteta.

ZAKLJUČAK: KA LIBERALNOM MULTIKULTURALIZMU?

Koja su ograničenja, a koji dometi politike identiteta? Politika identiteta počiva na „inherentnim protuslovljima,” koja izazivaju teorijske nedoumice.²⁶ Te teorijske nedoumice se često razrješavaju bilo potpunim odbacivanjem politike identiteta, bilo njenim manjim ili većim prihvatanjem u formi „mekog” ili „tvrđog” multikulturalizma.

U posljednjih dvadeset godina je politika identiteta radikalno dovela u pitanje pravednost liberalno-demokratskog modela prioriteta prava nad dobrom, tvrdeći da se pravednost savremenog društva sadrži u neposrednom javnom priznanju različitih razložnih (supstantivnih) koncepcija dobra. Osnovno pitanje ovdje je da li savremene komunitarne koncepcije poznate pod nazivom politike identiteta, politike priznanja ili politike razlike predstavljaju emancipativnu dopunu liberalnog formalizma i univerzalizma, unošenjem u njega kulturnog i vrijednosnog identitetskog sadržaja i tako ostvarivanjem većeg emancipacijskog potencijala liberalnog demokratizma (*umjereni multikulturalisti*, poput Kimlike, koji polaze od kompatibilnosti individualnih i grupnih prava i mogućnosti njihovog kombinovanja), ili predstavljaju alternativu (*radikalni multikulturalisti*, koji smatraju da su individualna i grupna prava u sukobu i da se nekada individualna prava moraju žrtvovati radi zaštite grupnih vrijednosti) kao radikalno razaranje liberalno-demokratskog modela pa tako i njegovih emancipatorskih potencijala koji su se realizovali u posljednja dva vijeka.

Kako je pokazano, politika identiteta i priznanja dovodi u pitanje liberalni univerzalizam. Ali zavisno od vrste identiteta i zahtijevanih promjena u liberalnoj moralnosti i strukturi liberalne demokratije, imamo onu (nazovimo je „liberalnom”) politiku identiteta koja je uskladiva sa liberalnim univerzalizmom i reprezentativnom demokratijom i u tom smislu sobom nosi emancipatorski potencijal, jer u vrijednosnu neutralnost i formalni univerzalizam liberalizma, sa njegovom neosjetljivošću za razlike, unosi jedan značajan korektiv stvarnosnog sadržaja grupnih identiteta, s pravom zahtijevajući korekciju liberalnog univerzalizma i korigovanje liberalne demokratije. Međutim, postoje politike identiteta i grupno diferenciranih prava koje zahtijevaju radi-

²⁶ Rade Kalanj, nav. članak, str. 118.

kalnu promjenu i potpunu redefiniciju političkih institucija, moderne države i demokratije.

Identitet je upravo zato protivrječna kategorija što jednako, kao što može sobom nositi emancipatorski naboj, može u izvjesnim varijantama politike identiteta da predstavlja razarački projekat, kao u slučaju radikalnog multikulturalizma, postliberalizma i komunitarizma. Komunitarizam, postliberalizam i radikalni multikulturalizam pobijaju autonomiju liberalno-demokratskog građanstva, pa tako i same temelje liberalne demokratije.²⁷

Kao što je gore pokazano, u svojoj radikalnoj varijanti politika identiteta zahtijeva javno priznanje identiteta različitih kulturnih zajednica, odnosno pretvaranje svega socijalnokulturnog u političko i tako brisanje razlikovanja privatnog i javnog, vraćajući prioritet dobra nad pravima (ili supstantivnog, koje je nemoguće univerzalizovati), pa tako i prioritet grupnih nad individualnim pravima. Ovakvo političko priznanje identiteta zahtijeva u tom smislu i tome odgovarajuće predmoderno korporativističko predstavljanje i radikalna politika identiteta nesumnjivo predstavlja „razarački projekat”.²⁸

Već smo vidjeli koji su problemi ovakvog normativnog projekta i političkog programa. Za razliku od liberalnog tipa integracije moderne političke zajednice – koja, počivajući na činjenici vrijednosnog pluralizma putem nalaženja preklapajućeg konsenzusa (Rols) nužno razmjerno apstraktnim, da bi mogao garantovati jednaku slobodu svim razboritim koncepcijama dobrog života, što tvori liberalno-demokratsku arhitekturu koja počiva na primatu jednakih prava svih razboritih koncepcija dobra, toleranciji, nepristrasnosti i vrijednosnoj neutralnosti političkog autoriteta, kao nužnoj pretpostavici obezbjeđenja jednake slobode – radikalna politika identiteta vidi put konstituisanja političke zajednice kroz politizaciju kultura i njihovo neposredno političko predstavljanje.

Što se tiče emancipatorskih potencijala i dometa politike identiteta oni se pokazuju samo ukoliko je uzmemo kao dopunu politike liberalizma, odnosno korektivni faktor, a ne kao alternativu. U tom smislu, ukazivanjem na diskrepancu između apstraktne univerzalnosti prava i faktičke potprivilegovanosti različitih koncepcija dobra, politika identiteta je ukazala na značaj posebnih pripadanja i privrženosti i njihovo priznanje. Na taj način je obezbijedila priznanje važnosti grupnih prava radi zaštite manjina od dominirajućih većina. Ali je sama koncepcija grupnih prava po sebi problematična jer lako može ovo

---

²⁷ O protivrječnom karakteru politike identiteta up: Raul Raunić, „Politika identiteta i demokratska pravednost”, *Filozofska istraživanja*, br. 124, god. 31, sv. 4, 2011, str. 730–732.

²⁸ *Ibid.*, str. 729.

korišćenje grupnih prava da se okrene prema unutra, potiskujući individualna prava i tako ugrožavajući liberalno-demokratsku pravednost. Da se to ne bi desilo, potrebna je vještina političkog institucionalizma koja će obezbijediti da ova prava doista ostanu korektivna dopuna, što je moguće samo ako se ostvaruju kroz „vremenski ograničene i strogo kontekstualno određene programe afirmativnog djelovanja.”²⁹ Time se obezbeđuje, u slučaju sukoba individualnih i grupnih prava, primat prvih. Konačno, ova vremenska ograničenost i kontekstualna određenost se odnose na identitetska i reprezentaciona prava i važe do onog trenutka dok postoji potprivilegovanost. Za prava na samoupravu, međutim, to ne važi jer se ona etabliraju dugoročno i dobijaju status strukturnog preduslova trajne političke institucionalizacije.

Ilija VUJAČIĆ

POLICY ON IDENTITY AND POLITICAL INSTITUTIONS

Summary

Two centuries modern society has been developing the answer to the problem of pluralism of interests, which political science had been identified as politics of interest. The answer was in representative liberal democracy with all its inventions which had to provide inclusion of all interests and search for its compromise. At the end of the 20th Century, however there was the turnover from the politics of interest to the politics of identity and to complication of the problem of social integration. Solving problems of pluralism of values and pluralism of identities has shown much more complicated problem. It has required restructuration of the classical liberal-democratic state and its institutional accommodation to the requests for politization of cultural uniqueness and its political institutionalization and territorialisation. In the article we examine various problems which come to fore by institutionalization of the politics of identity.

---

²⁹ *Ibid.*, str. 731.